

De Wilhelmiëten

en de Magna Unio Augustiniana

Het is een lang bestreden kwestie geweest of de Wilhelmiëten tot de Augustijner- dan wel tot de Benediktijnerfamilie behoorden. De twist hierover duurde tot in de XVIIe eeuw. Het mikpunt van het conflict lag in de authenticiteit van de bullen, welke de Wilhelmiëten van verschillende pausen verkregen hadden en waarvan sommige — ten onrechte — voor vals werden gehouden. Die bullen zijn nochtans van groot belang, voor het opmaken van de vóór-geschiedenis der Orde waarover zo weinig geweten is bij gebrek aan bronnenmateriaal.

Wel is gekend hun incorporatie bij de Eremieten-Augustijnen in 1256, alsook hun afscheuring en hun onafhankelijk Statuut. Maar het ware interessant eens na te gaan welke invloed deze innerlijke gebeurtenissen in de Orde hebben gehad op de huizen van de Frans-Nederlandse provincie in de XIIIe eeuw. Eens dit nagegaan, mag men dan nog spreken van een incorporatie van een Orde, daar de Neder-Rijnse en Nederlandse huizen nooit die aansluiting hebben aanvaard, nooit hebben erkend en zich nooit van hun hiërarchisch hoofd, hun prior-generaal hebben losgemaakt? Vormden zij niet een eigen provincie in het grote organisch geheel der Orde en als zodanig bleef de Orde in hen ongerept voortleven.

Wanneer algemeen wordt aanvaard dat de authenticiteit van de Pacifikatiebulle van Clemens IV (1266) niet te betwijfelen valt, daar ze door beide Orde-oversten werd ondertekend onder eed ¹⁾, dan mogen we ook de bulle van Alexander IV, die er in vernoemd wordt, als historisch echt beschouwen, daar ze door de Romeinse kanse-

¹⁾ L. EMPOLI, *Bullarium Ordinis Eremitarum S. Augustini*, Rome 1628.

A. de Meijer-Kuiters ontleden de bulle in *Augustiniana*, dl. VI (1956), blz. 9-36.

larij werd aanvaard. Deze op haar beurt bevestigt de bullen van Innocentius IV (1248) en van Urbanus IV.

Hebben de Augustijnen ²⁾ een zekere tijd oppositie gevoerd tegen de bulle van Innocentius IV, door de Wilhelmiëten « Mare Magnum » geheten, dan was dat omdat ze zoveel gelijkenis vertoonde met dezelfde bulle aan de Augustijnen verleend door dezelfde paus.

Maar wie enigzins de stijlform en het geijkte type van die bullen kent, toen in de pauselijke kanselarij in zwang, zal daar geen aanstoot aan vinden.

Er bestond immers een « liber diurnus » of een modellenboek voor pauselijke brieven, waarover in de laatste jaren druk is gediscussieerd geweest ³⁾. Honorius III (1216-27) kon zich van heel wat registers van zijn voorganger bedienen ; vanaf Innocentius IV begint de serie van de Vatikaanse registers ; paus Bonifacius VIII liet in 1295 de brieven inventoriëren ⁴⁾.

De Bollandist Henschenius schrijft, dat wie de echtheid van de bullen betwijfelt, ongelijk heeft, daar er niet één reden bestaat om ze te verwerpen ⁵⁾.

Al die oorspronkelijke akten werden zorgvuldig bewaard, eerst in het generaal huis te Grosseto, later in de XVe eeuw te Parijs in het klooster van Blancs-Manteaux, waar ze door de Parijser Augustijnen werden ter inzage genomen in het Wilhelmiëtenarchief ⁶⁾. Rond 1626 werden ze overgebracht naar Beveren-Waas, waar het pro-

²⁾ P. MARQUEZ, *Origen de los fraylos Eremitanos de la Orden de san Augustin*, Salamanca 1618.

F. VARONA, *Metamorphosis sagrado del pader divino dilvuydo en la admirable y protectora vida del... San Guiliermo... monge eremitano del Orden de N. G. P. San Augustin, restorador de su sagrado instituto y fundador de la Congregacion de Guillermitos Augustinos*, Madrid 1767.

M. Th. DISDIER, in *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques* (Parijs 1931), dl. V schijnt zelf nog te twijfelen aan de authenticiteit van de bulle van 11 september 1256, col. 502 « L'autenticité de ce document demande à être prouvée ».

³⁾ W. M. PEITZ, *Methodisches zur Diurnusfrage*, in *Miscellanea Historiae Pontificae*, Rome 1940, blz. 3.

⁴⁾ F. EHRLE, *Historia Bibliothecae Romanorum Pontificum*, Rome 1890, dl. I, blz. 3.

⁵⁾ *Acta Sanctorum*, Antwerpen 1658, blz. 434, 2 februarii.

⁶⁾ Chrysostomus Henriquez, Cist., *Sanctus Guilielmus Equitanus, Liber apologeticus*, Brussel 1626, blz. 12: « Ex Guilielmitarum Parisiensium archivis bullae ».

vinciaal huis gevestigd was en de vice-generaal verblijf hield : « quas omnes cum suis sigillis adhuc integras in Beveren adservant » ⁷⁾).

De Parijser Wilhelmië, Sampson Hayus (de la Haye) nam ze op in zijn : « De Veritate Vitae et Ordinis Sancti Guilielmi » (1587). De Wilhelmiëten-prior van Luik, Benedictus Bourgoys schreef op aandringen van het generaal kapittel aldaar gehouden, het « Statutum Universale Ordinis » waarin hij al de nodige documenten vastlegde ; hij raadpleegde de Antwerpse Bollandisten en gaf zijn werk uit te Luik in 1715, opgedragen aan kardinaal Fabritius, protector van de Orde, groot-penitencier van Clemens XI ⁸⁾. Dit werk bezit een ernstige betrouwbaarheid.

Wilhelm van Malavale, frans ridder en kruisvaarder, werd boeteling en eremiet in de omgeving van Siëna, te Stabulum Rodis ; hij overleed in 1156 en werd heilig verklaard de 15 april 1205.

Wanneer hij in het midden van de XIIe eeuw naar Castiglione della Pescaia (Grosseto) kwam en zijn eremietenleven inzette, moet hij te Lupevaco, naast de Monte Pruno eremieten gekend hebben en er een zekere tijd meegeleefd hebben. In die tijd reeds hadden heel wat eremietengroepen zich gecentraliseerd tot congregatie ofwel met de Regel van S. Benediktus ofwel met de regula prima of secunda van S. Augustinus ⁹⁾, welke laatste heel wat gelijkenis vertoonde met de Regel van S. Benediktus. Zo waren er de Cameldulen, de eremieten-Benediktijnen van Fontevellane, van Vallombroso en van de Monte Vergine ¹⁰⁾.

Heeft S. Wilhelm zich eerst bij een van hen gevoegd ? Heeft hij er een soort van noviciaat gedaan en na zijn proeftijd zich van hen los gemaakt om alleen in de eenzaamheid te gaan leven ?

⁷⁾ Aug. WICHMANS, *Brabantia Mariana*, Antwerpen 1632, blz. 879.

⁸⁾ Een exemplaar is bewaard bij de Broeders van Ste Marie te Huybergen en in de Stadsbibliotheek te Luik.

Al deze bullen werden uitgegeven, in het: *Bullarium, Diplomatum et Privilegiorum SS. Pontificum*, Turijn 1857-1872. In: « Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, Parijs 1890-1910 » : o. m. L. AUVRAY, *Les Registres de Grégoire IX* ; E. BERGER, *Les Registres d'Innocent IV*, C. Bourel de la Roncière, *Les Registres d'Alexandre IV* ; E. JORDAN, *Les Registres de Clément IV* ; J. GUIRAND, *Les Registres d'Urbain IV*.

⁹⁾ D. C. LAMBOT OSB, *L'influence de St Augustin sur la Règle de S. Benoît*, in *Mélanges du Centenaire du Mont Cassin*, Leuven 1929, blz. 40.

¹⁰⁾ J. BESSE, *S. Benoît*, in *Dict. de Théologie Catholique* (Vacant), Parijs 1903, dl. II, col. 1135.

Het is maar later dat hij door zijn streng en heilig boeteleven te Grosseto, enkele leerlingen heeft aangetrokken : Albertus, Raneyrius en Petrus de Pruno, die zijn voorbeeld volgden. Na zijn dood en heiligverklaring, schreven Theobald en Albertus zijn stichtende en wonderbare levensgeschiedenis.

Wilhelm heeft geen orde gesticht noch een Regel geschreven of uitgevaardigd ; zijn volgelingen hebben een Regel opgemaakt op bestaande algemeen aanvaarde kloosterstatuten van die tijd, maar specifiek gekenmerkt door de geest en levenswijze van hun geestelijke Vader. Zij zijn onder zijn patroonschap gaan leven en hebben, van elkaar onafhankelijke gemeenschapsgroepen gevormd, hiërarchisch geconstitueerd onder een prior. Die Regel van St Wilhelmus, werd 21 mei 1211 door de bulle : « Solet annuere » van Innocentius III goedgekeurd : « Ordo Sancti Wilhelmi et Regula » ¹¹⁾. Om zijn gestrenheid had hij bij de Eremieten zoveel bijval, dat hij gevraagd werd door de monniken van S. Antonio van Ardenghesa en 9 mei 1224 werd toegestaan ; de 5 december 1232 werd hij aangenomen door de Eremieten van Torre di Palmas : « Beati Wilhelmi Regula quae artior esse dignoscitur ». Bulle van Gregorius IX ¹²⁾.

Toscane was de bakermat van de Eremieten in de XIIIe eeuw ; o. m. waren er vertegenwoordigd : de Janbonieten, de Brictien, de Poenitentiarii Christi en Eremieten met de Regel van St Augustinus, naast de Wilhelmiëten. Allen hadden een gemeenschappelijk doel, doch verschilden onderling van oorsprong en levenswijze.

De 21 mei 1211 keurde dus Innocentius IV de Regel van de Wilhelmiëten goed en erkende hen als een Ordo Monasticus ¹³⁾. Zo ontstonden twee groepen van Wilhelmiëten, die van Monte Fabalo en Monte Pruno onder een prior en die van Grosseto onder leiding van generaal Wilhelmus.

De tak van Grosseto gevestigd op het graf van S. Wilhelm, leefde in de strengste boete ; de monniken liepen blootsvoets, brachten hele nachten door in gebed en hadden vele boetedagen ; zwakke naturen waren tegen die gestrengheid niet opgewassen ; om ook voor tedere naturen dat leven toegankelijk te maken, verleende paus Gregorius hen de 28 januari 1237 de Regel van S. Benediktus

¹¹⁾ *Statutum Universale*, o. c., blz. 172.

¹²⁾ F. SCHNEIDER, *Regestum Senense*, Rome 1911, blz. 206, n° 484.

¹³⁾ L. AUVRAY, o. c., dl. I, blz. 580, n° 986. F. ROTH, *Augustiniana* (1954), Appendix I-II, blz. 285.

met het gewoonteboek, het missaal en het brevier van de Cisterciënzers ¹⁴⁾, zonder tot de Orde van S. Benediktus toe te treden ; ze bleven eremieten van S. Wilhelm.

Hierin volgde de paus consequent de Canons van het Concilie van Lateranen (1215). Canon 13 verbood de oprichting van nieuwe Orden, om de invloed van de Bedelorden enigzins te stuiten, daar er zoveel oppositie was van de seculiere geestelijkheid. De Karmelieten, Franciskanen en Dominikanen vestigden zich in de steden en verkozen het apostolaat in de zielzorg. De eremieten echter bleven in de eenzaamheid, daar hun doel was de contemplatie. Canon 12 schreef voor dat alle drie jaar een generaal kapittel in de bestaande Orden moest gehouden worden, waar alle prioren moesten aanwezig zijn, zoals het bij de Cisterciënzers in zwang was : « juxta morum Cisterciensis Ordinis » ¹⁵⁾ ; de plaatselijke bisschoppen moesten toezien dat de innerlijke hervorming werd doorgevoerd in de kloosters. Het inzicht was, al die verscheidene eremietengroepen tot eenheid te centraliseren daar ze enkel maar caritatieve betrekkingen met mekaar onderhielden. Ze behielden hun eigen tradities, privileges en observantie, doch bleven gescheiden van mekaar.

Ook de Wilhelmiëten hadden zich toen reeds als een congregatie verenigd onder één generaal ; hun eerste kapittel in de akten vermeld is van 1248 en dan van 1251.

De formele reden echter van dat streven naar centralisatie in één grote Orde was, dat die geïsoleerde eremietengroepen met alle mogelijke ascetische tendenzen, door illuminisme gedreven, gevaar liepen van het orthodoxe geloof af te dwalen en door zedenvervalsing ten onder te gaan, na veel ergernis te hebben gegeven. Daarom werd tot centralisatie aangedrongen door de vaders van het Concilie : « Propter vilipendium infamiam et scandalum » ¹⁶⁾.

Kardinaal Riccardo degli Annibaldi (1243-74) zou dat grootse

¹⁴⁾ *Statutum Universale*, o. c., blz. 175.

L. FUMI, *Codice diplomatico della città di Orvieto*, Florentie 1884, blz. 159, n° 237 : « Heremus S. Wilhelmi Ordinis S. Benedicti ».

Dr Kaspar ELM, *Beiträge zur Geschichte des Wilhelmitenordens*, Münstersche Forschungen, Keulen 1962, 14e aflevering, blz. 8.

¹⁵⁾ Mansi, dl. XXI, blz. 999-1002. Aug. FLICHE, *La Chrétienté romaine* (1198-1274), Parijs 1950, Histoire de l'Eglise, dl. X, blz. 238.

DANIEL-ROPS, *L'Eglise de la Cathédrale et de la Croisade*, Parijs 1952, blz. 209. Hij schrijft nog dat de Wilhelmiëten de Regel van S. Augustinus volgden.

¹⁶⁾ K. ELM, o. c., blz. 109.

plan verwezenlijken ¹⁷⁾ en al zijn krachten inspannen voor de uitbouw van een nieuwe Bedelorde, die van de Augustijnen, waarin al de afzonderlijke eremietengroepen zouden worden opgenomen, hiërarchisch gecentraliseerd onder de jurisdictie van één prior-generaal, die onder zijn bevoegdheid zou staan. Van uit Rome zou hij als kardinaal-protector de Orde leiden.

Riccardo was een fijne diplomaat en zou zelf zijn plan ten dienste stellen van zijn religieuze politieke actie. Immers die eremietengroepen hadden een fascinerende invloed op het volk en de leidende klassen; hij zou hierdoor zijn politieke invloedssfeer tegen de Gibellijnen verstevigen en tegen de keizerlijke bemoeingen van Frederik II ten voordele van Gregorius IX en Innocentius IV, later van Alexander IV.

Wegens het verzet van Gregorius IX door de Decretalen, tegen het keizerrijk, waren de betrekkingen tussen Kerk en Staat heel wat scherper geworden; de doctrine van het kerkelijk Oppergezag trad weer op de voorgrond en de autoriteit van de Kerk werd er door verstevigd. De Orde zou een rugsteun worden voor het pauselijk Sacerdotium en Regnum.

Zijn leuze schijnt geweest te zijn: « Vrijheid voor de Kerk, Vrijheid voor Rome » ¹⁸⁾. Innocentius IV (1243-54) was een jurist, een groot heer van Genua, een man met sterk doorzettingsvermogen, die geen lossen kende. Wanneer alles verloren scheen voor de Kerk, zou hij alles redden. Zijn encycliek: « Aeger cui levius » over het primaatschap van de paus is wel de meest kategorieke die ooit verscheen; hij zou tegen de keizer strijden op leven en dood, maar de Kerk zou zegevieren ¹⁹⁾. De unie onder de eremieten stond in het teken van die strijd.

Reeds in 1243-44 begon kardinaal Riccardo aanstalten te maken voor die *Unio Augustiniana* en zette losse groepen van eremieten

¹⁷⁾ HEFELE, *Histoire des Conciles*, Parijs 1872, dl I, blz. 130.

Bulle: *Licet Ecclesiae Catholicae* van 9 april 1256 zegt het formeel.

¹⁸⁾ F. ROTH, *Cardinal Richard Annibaldi, First Protector of the Augustinian Order*, in *Augustiniana*, dl. II (1952), blz. 26, 60, 149, 230, 247; dl. III (1953), blz. 23, 34, 288; dl. IV (1954), blz. 5-24.

¹⁹⁾ Kaspar ELM, *Neue Beiträge zur Geschichte des Augustiner-Eremitenorde in 13. und 14. Jahrhundert*, in *Archiv für Kulturgeschichte*, dl. XLIII (1960), blz. 305.

Dictionnaire d'Histoire et de Géographie ecclésiastiques, dl. I, Annibaldi, blz. 388-90.

aan, om aan te sluiten, met de belofte van een pauselijke erkenning als grote Orde met eigen privileges, in dienst van de Kerk.

In 1243 sloten de eremieten van Toscane aan, in 1255 die van Lombardië en van de Romagna; de Wilhelmiëten van Monte Fabalo maakten zich los van Grosseto de 27 oktober 1251 en stelden een eigen prior aan ²⁰).

Deze groepen vroegen wat hen te doen stond, daar ze gebonden lagen aan de Regel van S. Benediktus, hen verleend door Gregorius IX; het waren wel Wilhelmiëten, die op het verlangen van de kardinaal ingingen. Aan de monniken van O. L. Vrouw van Murceto werd uit Rome geantwoord, dat de paus hun aansluiting genegen was en hen ontsloeg van de oude Regel, om voortaan die van S. Augustinus te volgen: « ad observandam Regulam S. Benedicti quam in eremo vestro fuisse vos professos asseritis, denunciamus vos auctoritate praesentium, non teneri » ²¹).

Een ander klooster uit Toscane vroeg ontslag van de Regel van S. Benediktus om die van S. Augustinus te aanvaarden; de 4 april 1243 werd hen geantwoord dat op hun aanvraag werd ingegaan: « de speciali mandato nostro sitis penitus absoluti » ²²).

Zo gingen individueel heel wat eremieten over, zelfs gehele kloosters. De generaal van Grosseto zag dit met leed aan en voorzag een langzame, maar totale afbrokkeling van zijn Orde. Hij protesteerde bij paus Innocentius IV, die wellicht heeft geantwoord dat hun Statuut door zijn voorgangers erkend, ongeschonden moest bewaard blijven en dat dit plan van kardinaal Riccardo niet hen betrof, die reeds als Orde waren erkend, maar wel de geïsoleerde groepen van eremieten.

Wanneer de paus, de 17 januari 1245 schrijft naar Stephanus en Hugo van Mantua, Augustijnen, dat hij met vaderlijke bezorgdheid die éénwording volgt en ze aanmoedigt, voegt hij er immers aan toe: « exceptis fratribus S. Guilielmi » ²³), dat de Wilhelmiëten niet in die eniging moeten begrepen worden. Hij verklaart dus formeel dat ze dus uitgesloten zijn.

²⁰) J. CANIVEZ, *Statuta Capitulorum generalium Ord. Cisterciensium*, Leuven 1934, dl. II, blz. 392. F. ROTH, o. c., dl. VIII (1958).

BERGER, o. c., dl. III, blz. 5468: « Devotionis augmentum ».

²¹) *Acta SS.*, o. c., blz. 476. HENRIQUEZ, o. c., blz. 124. BERGER, dl. IV, blz. 574, No 3792.

²²) *Ibidem*, blz. 123.

²³) MARQUEZ, o. c., cap. 3, par. 3.

Doch eenmaal onder de drukking van kardinaal Riccardo, en ziende wat verlies de Orde lijden gaat, richten de prior-generaal en de kapittelheren zich tot de paus in 1248. Zij verklaren dat Gregorius IX in eeuwigheid hen de Regel van S. Benediktus had gegeven en die onschendbaar had verklaard, nogmaals erkend door de bulle *Mare Magnum*, en ze nu verplicht werden over te gaan naar de Orde van S. Augustinus. De paus loste het misverstand op en schreef : « Ea propter dilecti in Domino filii, vestris justis supplicationibus clementer annuimus et domus vestras, in quibus divinis vacatis officiis et obsequiis, sub beati Petri et nostra protectione suscipimus et praesentis scripti privilegio communimus ». Al de huizen blijven als voorheen hun rechten en vrijheden behouden ²⁴).

De paus laat vermoeden, dat ze en de Regel en de oude Constitutiën van hun vroeger eremietenleven moeten trachten overeen te brengen : « imprimis quidem ut ordo monachus qui secundum Deum et beati Benedicti regulam atque institutionem fratrum Ordinis S. Guilielmi in domibus ipsis institutus esse dignoscitur, perpetuus ibidem temporibus inviolabiliter observetur ».

De 30 december 1250 nodigde Innocentius IV al de prioren uit tot een algemeen kapittel, om er definitief de Regel en de Statuten of Constitutiën vast te stellen. Dit kapittel had plaats de 30 februari 1251 ²⁵).

Als grondwet werd dus de Regel van St Benediktus genomen, als Constitutiën, die van de Cisterciënzers, aangepast aan het eremietenleven : « noster Ordo qui ab heremitario Sti Guilielmi denominationem accepit et secundum beati Benedicti Regulam et observantiam profitetur quamvis unum iota... praetermittitur, non intendat... sed ad litteram non observat ».

Het staat dus vast dat eerst in 1251 definitief de Constitutiën werden vastgelegd en aangepast naar de geest, niet naar de letter. Het eerste deel is gekopieërd van de Cisterciënzers en bepaalt al de ambten en de huiselijke bezigheden, naast de dagorde, volgens de bepaalde kerkelijke tijden. Het tweede gedeelte is veeleer een

²⁴) BERGER, o. c. Deze bulle : « Existentibus vestre devotionis » wekt de indruk dat de Wilhelmiëten de Regel van S. Benediktus weinig of niet naleefden; ze hielden vast aan de oude St Wilhelmusregel; wellicht zochten ze, om beide met elkander te verenigen en aan te passen.

²⁵) BERGER, o. c., dl. II, blz. 162-163, n° 4937. Handschrift Mazarinbibliotheek, Parijs, n° 1770, f° 2.

aaneenschakeling van wat op de algemene kapittels werd gestatueerd en werd uitgevaardigd voor al de leden van de Orde.

In 1251, is vernoemd : « Wie formeel ongehoorzaam zal zijn aan zijn prior of met minachting zal staan tegenover de Regel en de Statuten, zal zich in het huiskapittel moeten beschuldigen en zal als boete, eenmaal in de refter op de grond eten.

Zo iemand de fouten door een confrater op het kapittel geopenbaard, of de opgelopen boete aldaar, aan anderen zal bekend maken, zal beroofd worden van actief en passief stemrecht, tot dat de generaal hem van deze straf zal ontslagen hebben » ²⁶). Zo stonden ze veilig tegen elke druk van buiten ; hun Regel en Constitutiën op pauselijk bevel aangenomen en door het kapittel bevestigd, waren voor hen een stevige waarborg.

Toch scheen kardinaal Riccardo weinig of geen rekening te houden met de hen verleende pauselijke privileges en eigen rechtspersoonlijkheid. Ook werden zij samen met de andere eremieten-groepen uit Toscane « citati », gedagvaard, om een vertegenwoordiger naar Maria del Popolo te zenden om de vereniging te bespreken en te verwezenlijken.

Daar waren tevens aanwezig de eremieten van Valersule, van Torre di Palmas, de Poenitentiarii Christi, de eremieten van Monte Fabalo, de Janbonieten, de eremieten van Lupecavo, van S. Maria de Murceto, van S. Jacobi di Montlio naast de Wilhelmiëten van Grosseto. Dit was in de maand maart 1256 ²⁷).

Philippus Dexter, de generaal van de Augustijnen, gaf op die vergadering zijn demissie om bij de verruiming van de Orde, aan allen de gelegenheid te geven een ander kandidaat voor te stellen en te verkiezen. Lanfranco, de vertrouwensman van de kardinaal, werd verkozen, al was hij lid van de eremieten-Janbonieten ; hij zou in naam van de kardinaal de Orde leiden, de unie in stand houden en ze verder doorvoeren.

De paus bekrachtigde deze unie door de bulle van 9 april 1256 : « Licet Ecclesiae Catholicae », waarin vijf klassen van eremieten

²⁶) Handschrift, archief Beveren-Waas, *Acta Capitulorum Ord. S. Guilielmi*.

Handschrift Kamerijk, n° 1124. Daar staat : « De speciali mandato Pontificis Innocentii per litteras bullatas fuerunt prima statuta in Capitulo generali apud S. Guilielmum anno 1251 ».

²⁷) HÉLYOT, *Dictionnaire des Ordres religieux*, Parijs 1880, dl. I, blz. 298 : *Les Augustins*.

F. ROTH, o. c., dl. VI (1956) ; EMPOLI, o. c., blz. 25.

werden verenigd : drie met de Regel van S. Augustinus en twee met de Regel van S. Wilhelmus : « Ut de singulis domibus vestris quarum quaedam S. Guilielmi ; quaedam S. Augustini ordinum... sub priori generali Lanfranco ». De Wilhelmiëten hier bedoeld waren die van het hoofdklooster van Fabalo naast Pescaria en die van het hoofdklooster van Malavale nabij Siëna, zoals ze op de vergadering aanwezig waren.

De Wilhelmiëten nochtans van Grosseto of Malavale, hielden een generaal kapittel waar rapport werd uitgebracht over die aansluiting te Maria del Populo opgedrongen ; in hun verslagenheid richtten ze zich tot de paus en deden beroep op al hun vroegere bullen en privileges ; ze zouden zich met geweld loswroeten uit de kneep van die verplichte en opgedrongen unie ²⁸). Op die verzameling van alle eremietengroepen werden de desiderata naarvoren gebracht, aan de nieuwe Bedelorde, op verlangen van de kardinaal, een nieuwe apostolaatsvorm te geven, de zielzorg in de steden, met als noodzakelijke voorbereiding de studies aan de universiteiten voor de meestbegaafden van de leden.

De Augustijnen zouden het voorbeeld volgen van de drie grote Bedelorden, het contemplatieve leven met het aktieve verbinden en zich geven aan apostolaat. Deze overweldigende nieuwigheid was voor de toenmalige Kerk een modern geestelijke revolutie. De Orde zou een nieuwe weg opgaan en van het eremietenideaal afwijken. Dit dualisme weigerden de Wilhelmiëten te aanvaarden, om zich uitsluitend naar de oude stijl aan het contemplatieve te geven, in eenzaamheid en teruggetrokkenheid. Zij weigerden hun primitieve doelstelling prijs te geven en bleven trouw aan de « vita solitaria », betoverd door het stralend voorbeeld van hun geestelijke vader uit Grosseto, en diens heilige volgelingen.

Met aandrang vroegen zij aan de paus om die aansluiting gedaan te maken en hen hun vroegere vrijheid terug te schenken ; zij zochten tot dat doel ook de bemiddeling en de voorspraak van hun protectoren en patronen.

Alexander IV, die aan de monniken van Monte Cassino hun privileges had geschonken, de hervorming van de Karmeliëten en van de Serviëten had bekrachtigd, was even als zijn voorgangers de

²⁸) Petrus SILVIUS, *Vita Sancti Guilielmi Eremitae*, Brussel 1626, blz. 206. DISDIER, *Les Eremites de St Augustin*, in *Dict. d'Hist. et de Géographie ecclésiastiques*, dl. V, blz. 499.

Wilhelmiëten genegen; hij toonde zich vaderlijk goed tegenover hun smeekschrift ²⁹⁾. De 22 augustus 1256, vijf maanden na de Unie, schonk hij hen hun onafhankelijkheid terug; hij zelf schrijft in de bulle, dat ze tegen hun vrije wil in, gedwongen waren geweest zich aan te sluiten: « unioni hujusmodi minime consensisse »; dat die unie voor hen werkelijk in tegenspraak was bevonden met de vorige pauselijke bullen en privileges: « immo contradixisse potius quod praedictus Dominus (Innocentius) quieti eorum paterne volens providere affectu eis apostolica auctoritate concessit » ³⁰⁾.

Dit was een formele erkenning dat kardinaal Riccardo te ver was gegaan in zijn plan en wellicht zonder dat de paus volledig er de draagwijdte van kende: « praesentium vobis tenore concedimus, ut sub regula Sancti Benedicti, secundum institutionem Sancti Guilielmi remanere in solito habitu, libere valeatis ». De Wilhelmiëten mochten hun eigen cisterciënzerhabijt blijven dragen, en moesten dus de cuculla nigra van de Augustijnen niet aantrekken, noch van Regel veranderen, daar nu weer door pauselijk gezag bevestigd werd, dat zij onder de Regel van S. Benediktus mochten leven, naar de instelling van S. Wilhelm.

Het is zeker dat de prior-generaal van de Wilhelmiëten zijn gezag als onafhankelijke overste heeft behouden en nooit zijn jurisdictiemacht heeft neergelegd, dat er werkelijk geen aansluiting heeft plaats gehad, daar zij, in afwachting van de pauselijke brief, een attentieve houding hebben aangenomen en ondertussen, met volle vertrouwen hun eigen leven hebben voortgezet. Theoretisch was er met hen een vergissing begaan, praktisch was er nooit van een aansluiting of incorporatie spraak, zij bleven zelfstandig.

Dit alles is niet vlelend voor kardinaal Riccardo; al speelde hij de fijne diplomaat, hij verloor op het schaakbord tegen zijn twee tegenspelers: generaal Guilielmus en de procurator Joannes de Luisene.

Er werd beslist dat de Wilhelmiëten die aangesloten hadden, individueel vrij waren terug te keren naar de Orde, wat ze dan ook in massa deden. Doch om aan een nieuw gevaar te ontsnappen, drong het Wilhelmiëtenkapittel er op aan, dat dit alles nogmaals officieel zou bevestigd worden. Alexander IV vaardigde dan op

²⁹⁾ DANIEL-ROPS, o. c., blz. 209.

³⁰⁾ Mgr. BAREIL-FÈVRE, *Histoire Ecclésiastique*, Parijs 1888, dl. 29, blz. 233. HENRIQUEZ, o. c., blz. 135; C. BOUREL, o. c., n° 1452: *Licet olim pro*.

11 september 1256 een nieuwe bulle uit : « De Wilhelmiëten staan onder de rechtsmacht van hun eigen prior-generaal, met de Regel van S. Benediktus en behouden hun vrijheden, eigendommen en rechten, door onze voorganger verleend en door Mij bekrachtigd ; zij behouden de eenvoudige geloften en mogen over hun goederen niet beschikken noch over het vruchtgebruik daarvan ». Zo sloten zij de deur voor de Augustijnen en beriepen zich op hun verbondenheid met de Benediktijnen ³¹⁾.

In 1257 consacreerde paus Alexander te Viterbo solemneel de kerk van de H. Drieëenheid voor de Augustijnen, in tegenwoordigheid van het voltallig kollege van de kardinalen ; zo was deze Orde stevig gevestigd ³²⁾. Ondertussen gingen er maar altijd nog Wilhelmiëten over naar de Augustijnen, monniken die wellicht individueel het eremietenleven wilden verzaken om zich aan het apostolaat te wijden naar de geest van de Bedelorden. Vandaar dat een nieuw konflikt ontstond tussen de generalen van beide Orden. In niet één bulle was er een speciale pauselijke vergunning vereist om van een Orde naar een ander over te gaan, zodat dit gebeurde met een bisschoppelijke en dikwijls plaatselijke toestemming. De Wilhelmiëten namen weer hun toevlucht tot de paus om die toestand uit te leggen, en een scherpere omlijning van die toestemming te vragen.

De 21 januari 1260 kwam het antwoord : dat er een formeel verbod was uitgevaardigd nog van Orde te verandereren zonder pauselijke instemming. Ondertussen hadden in 1262 in Duitsland een paar huizen uit het bisdom Regensburg zich nog aangesloten ; het kapittel van Grosseto vroeg aan Urbanus IV, dat hij met zijn pauselijk gezag zou ingrijpen, daar anders de uittocht niet te stuiten was. Hierdoor zou dan de bisschoppelijke vergunning ontkracht worden en van geen waarde voor gelijk welke Wilhelmiëten.

De 23 januari 1263 vaardigde Urbanus IV de bulle uit : « Sane petitio vestra vobis exhibita continebat quod licet vos Ordinis S. Benedicti, regulari observantiae adstricti sitis, nonnulli quod sub leviori pugna de antiquis hostis versutiis facilius triumphabunt, humanae fragilitatibus seducti consilio, ad mitionis observantiae adspirantes,

³¹⁾ *Statutum Universale*, o. c., blz. 182 en volg. HENRIQUEZ, o. c., blz. 49. Handschrift Kamerijk, n° 1124, f° 192v : *Ut eo liberius*.

³²⁾ Daniel PAPENBROCHIIUS - HENSCHENIUS, *Conatus Chronico-historicus ad Catalogum Romanorum Pontificum*, Antwerpen 1685, dl. II, blz. 50.

ad ordinem fratrum Eremitarum Ordinis S. Augustini, proprio motu, se transferre praesumpserunt, in vestrum Ordinis dispendium et animarum suarum periculum, scandalum plurimorum ».

Daarop gaf hij een formeel verbod, zonder speciale pauselijke vergunning, nog over te gaan naar de Augustijnen : « Ne quis postquam in ordine vestro votum professionis emisit, ad praefatum ordinem eremitarum absque *praedictae Sedis Licentia speciali*, se transferre valeat... quid quid contra tenorem praesentium ab aliquo contigerit attentari ».

Alleen een speciale pauselijke machtiging kon nog een geproteste toestaan bij de Augustijnen aan te sluiten. Elke bisschoppelijke vergunning werd hierdoor nietig verklaard.

* * *

Terwijl dit conflict zich tussen de twee Ordens afspeelde in Italië, hadden beide zich over Duitsland en de Nederlanden verspreid.

Hongarije, Duitsland en Italië lagen toen in de macht van de Hohenstaufen, die met de Gibellijnen de tijdelijke macht van de paus bekampen. In Hongarije was de pauselijke macht niet voldoende gesteund tegen Frederik II en de paus verweet aan Bela IV dat hij om zijn twisten met Bohemen ook dat land in de muil joeg van de leeuw, los van Rome. Heel wat bisschoppen stonden als vazallen van de keizer en als ondergeschikten van de paus in de strijd ; toch wilden zij de verordeningen van het Concilie van Lateranen in hun bisdommen toepassen en de niet-kanoniek erkende kluizenaarsgroepen voor het alternatief zetten, ofwel aansluiten of verdwijnen.

Ook in de Nederlanden werd dat principe toegepast en daar ligt wel de reden waarom de Wilhelmiëten zulke snelle verspreiding kenden in onze streken.

Zo waren de Wilhelmiëten in Duitsland gevestigd, te Düren rond 1253 ³³⁾ het huis genaamd « Paradisus », vóór 1266 te Cruyshoute bij Hagenau aan de Rijn, huis genaamd « Porta Mariae », te Isenborne bij Mainz, te Fuisene, genaamd « Corona Mariae » bij Konstanz ; allen gelegen in het Rijngebied.

³³⁾ SILVIUS, o. c., lijst van de kloosters, data nagezien volgens de Bollandisten. K. ELM, o. c., blz. 116-117.

In Beieren, bisdom Regensburg hadden ze huizen te Seemanshausen en te Schöenthal of Vallis Speciosa; in Zwaben, bisdom Augsburg, lag het klooster Mindelheim; in Bohemen, bisdom Praag lagen: St Jansthal, Pinonia, Ostrov, in Hongarije lagen Komar, Saros, in Pruisen, bisdom Kamnin, Lippene of Lextine en Stettin, St Wilhemsthal, in Oostenrijk, in Kärnten lag Völkermarkt.

Wanneer kardinaal Riccardo pater Lanfranco tot algemeen prior der Augustijnen had aangesteld, had hij hem uitgebreide volmachten verleend om die éénheid met alle mogelijke middelen te verwezenlijken. Hij nu zond naar Hongarije en Duitsland zijn vicaris, frater Guido van Stagia, om er de eremieten te verzamelen en bij de Orde aan te sluiten. Dit speelde wellicht in de kaart van de respectievelijke bisschoppen, die de canons van het Lateraans Concilie wilden doen naleven. Zo sloten kloosters aan, te Alsfeld (Hessen), te Helmstätt, te Freiburg i. U, te Marienthal aan de Nederrijn, dat de bakermat werd van de Nederlandse provincie der Orde ³⁴).

Het is mogelijk dat Guido van Stagia zijn pauselijke machtsbrieven gebruikte om de bisschoppen te overtuigen, dat alle eremieten, zonder onderscheid, verplicht waren tot de Orde over te gaan.

Hij vond o. m. in Leo Thundorfer, bisschop van Regensburg een machtige beschermer en steun; Leo wilde de bulle « Licet Ecclesiae » zonder herroepen kracht bij zetten ³⁵). Zo heeft hij de reeds gespannen toestand tussen beide Orden nog verscherpt, want niettegenstaande hun krachtig verweer, werden tegen wil en dank de Wilhelmiënkloosters uit zijn dioceses verplicht aan te sluiten en werden de facto ingelijfd.

Dan volgden alle huizen in Duitsland en Hongarije, uitgenomen Düren en Grevenbroeck, die respectievelijk behoorden tot Gelderland en Westfalen, en veeleer verbonden waren aan het Nederlandse moederklooster Bazeldonk.

Het verlies van die Hongaarse en Duitse huizen was een zware klap voor de Wilhelmiëten; de prior-generaal en de kapittelheren moeten fel geïnteresseerd hebben te Rome en een memorandum

³⁴) J. RAMACKERS, *Marienthal, des ersten Deutschen Augustinerklosters Geschichte und Kunst*, Rheinisches Bilderbuch, Würzburg 1954.

Dr K. ELM, o. c., blz. 363 (Neue Beiträge...). F. ROTH, *Augustiniana* (1954), appendix I-II, blz. 312-13. The houses of the Order before the Great Union.

³⁵) K. ELM, *Beiträge* o. c., blz. 117.

hebben opgesteld, dat naar de kardinaal en naar de generaal van de Augustijnen werd doorgezonden.

De paus raadpleegde hierop kardinaal-aartsbisschop van Palestrina, die zich met hem te Viterbo bevond. Stephanus Ungarus of de Vancsa was de 22 augustus 1241 door Gregorius IX tot bisschop van Waitzen genoemd en in juli 1243 tot de aartsbisschoppelijke zetel van Esztergom verheven door Innocentius IV ; man van deugd en van grote verdienste, werd hij pauselijk legaat voor Kroatië en Dalmatië ; de 31 december kardinaal en bisschop van Palestrina gecreeërd ; niemand kon beter dan hij over de aangelegenheden oordelen ³⁶⁾, daar hij Hongaar was en de toestanden kende.

Hij kon dus best als bemiddelaar optreden, daar hij minder vooringenomen en onpartijdiger was in de ogen van de Wilhelmiëten, dan kardinaal Riccardo, die stichter en protector was van de Augustijnen. Zo wist de paus de twee partijen te verzoenen en tot een compromis te bewegen.

Voor Clemens IV immers was de Regel van de Wilhelmiëten strenger dan die van de Augustijnen en was de overgang naar een zachtere Regel, een teken van verslapping, wat in zijn ogen een « apostasia » scheen. Hij stelde dan kardinaal Savelli aan als pauselijk rechter in het geding en riep de twee generalen en kardinalen bijeen te Viterbo.

Daar werd besloten dat het status quo zou geeerbiedigd worden, maar wat de toekomst aanging, zou het niet meer geoorloofd zijn van Orde te veranderen. De kloosters in Hongarije en Duitsland, die bij de Augustijnen waren aangesloten, zouden met hun roerende en onroerende goederen, rechten en vrijheden aan de Augustijnerorde blijven behoren. Doch niet één zou « invitus », tegen zijn wil in, gedwongen worden weer te keren. De individuele vrijheid moest geeerbiedigd worden. De huizen : Cruyshoute, Isenborne, Fuissene, moesten terugkeren naar de Wilhelmiëten, Seemanshausen, Mindelheim, Schöenthal, Pivonska (Pinonia) of Stockau, St Jansthal,

³⁶⁾ Conrad EUBEL, OFM, *Hierarchia Catholica*, ed. 2 (1178-1431), Münster 1913, blz. 7 en 37.

Giuseppe CAPPELETTI, *La Chiesa d'Italia*, dl. I, Venetië 1844, blz. 607. PAPENBROCHIIUS-HENSCHENIUS, *Conatus Chronico-Historicus ad Catalogum Romanorum Pontificum*, Antwerpen 1685, dl. II, blz. 54. Zeggen dat Stephanus te Viterbo zou gestorven zijn tijdens het pontificaat van Alexander IV. Hij zou het Italiaans klimaat moeilijk verdragen hebben en zou eerst naar Esztergom terug gekeerd zijn, later weergekeerd naar Viterbo, waar hij overleed de 9 juli 1269.

Mariënthel, en Lixtine (Lippene), Stettin en Völkermarkt, zouden aan de Augustijnen blijven behoren ³⁷⁾.

Er waren nog andere kloosters « in aliis regionibus », die allen aan de Wilhelmiëten bleven. Dat waren de Nederlandse en Franse huizen der Orde, want in England was de Orde niet vertegenwoordigd ³⁸⁾.

De paus imponeerde « silentium perpetuum » over dit geschil, er zou nooit meer over gesproken worden. Het officieel document, door de paus ondertekend de 31 juli 1266 ³⁹⁾, werd bevestigd door het handteken van de getuigen : Guido en Guilielmus, de twee generalen en de procuratoren der Orde, Joannes Sipontinus aartsbisschop van Viterbo, Simon, Kanunnik van St Jan de Platea, Andreas magister van Espoleto, Paulus aartsdiaken van Kamerijk, magister Joannes Romanucio, secretaris van de paus, fraters Vetinigua en Gratia van de Minderbroeders, Lombardus Vennilianus, de openbare notaris.

Het is wel van belang te onderlijnen, dat ook Paulus, de aartsdiaken van Kamerijk aanwezig was, in wiens bisdom de Wilhelmiëten een paar huizen hadden, te Walincourt en te Nieuland, behorende tot de Frans-Belgische provincie. Hadden de Wilhelmiëten uit onze gewesten lout geroken ? en aan de bisschop van Kamerijk gevraagd een afgevaardigde te zenden om ter plaatse hun zaak te bepleiten ? Deze aanwezigheid schijnt er toch op te wijzen, dat ook hier een verweer tegen de Unio was ontstaan.

Daarmee was de strijd niet ten einde. Er waren nog schermutse-

³⁷⁾ F. ROTH, o. c., appendice II, blz. 313.

³⁸⁾ DISDIER, o. c., geeft huizen aan van de Wilhelmiëten die overgegaan zouden zijn naar de Augustijnen: London (1252), Dublin (1259), Oxford (1273) enz. Wellicht verwacht hij met huizen van eremiëten die de Regel van St Augustinus volgden, mogelijk die van de Janboniëten die wel eens Wilhelmiëten werden genoemd om reden dat er een H. Wilhelm was als medestichter van de H. Jan Bonus. De geschiedschrijver Gerebrandus (Lib. IV, blz. 369) vermeldt Wilhelmiëten door Jan Bonus gesticht, in 1171, die leefden onder de Regel van S. Augustinus. DISDIER, o. c., blz. 500.

Mogelijk waren die in Engeland gevestigd zoals ze te Parijs waren en er begiftigd werden in het testament van de H. Lodewijk-Kruisvaarder. Acta SS. o. c.

Roger DODSWORTH in zijn *Monasticon Anglicon sive Pandecta Coenobiorum a primordiis ad eorum dissolutionem* (London 1654) vernoemt ze niet. Ook F. ROTH kent ze niet.

³⁹⁾ HENRIQUEZ geeft de volledige tekst van de bulle: *Ea quae iudicium*, blz. 127-139.

lingen ontstaan en er hadden nog wrijvingen plaats gehad, al was die solemnele akte getekend geweest « sub juramento », onder eed. Hebben de Wilhelmiëten dat vermoed ? De 29 augustus van dat jaar bevestigt de paus ten hunnen voordele nogmaals de overeenkomst, waarin hij schrijft : « dat hij zelf de Orde onder zijn persoonlijke bescherming neemt en bedreigt met kerkelijke straffen al wie zich tegen deze pacificatiebulle zal verzetten ⁴⁰⁾ ».

* * *

Ondertussen waren de Wilhelmiëten sterk vertegenwoordigd in de Nederlanden, evenals de Augustijnen ; deze laatsten hadden zich gevestigd te Hasselt in het Hazelaarsbos (1236), te Leuven (1236), te Brugge (1250), te Edingen (1254) en te Maastricht ⁴¹⁾.

De Wilhelmiëten uit Duitsland overgekomen, stichtten te Bazeldonk bij s'Hertogenbosch in 1245 hun eerste convent, samen met dat van Groot-Burlo in Gelderland ⁴²⁾. Het is hoogstwaarschijnlijk dat Bazeldonk sedert 1205 een kluis had door eremieten bewoond, die geen kerkelijk goedgekeurde Regel hadden en verplicht waren aan te sluiten bij een Orde met pauselijk statuut. Dit klooster werd de bakermat van de Nederlandse kloosters ; het noemde « Porta Coeli ».

Hugo van Antwerpen ging vandaar uit stichten te Biervliet in 1249, op bevel van zijn provinciaal frater Joannes ⁴³⁾. In het land van Waas en de Vier-Ambachten, zoals in andere streken van ons land, waren heel wat eremieten gevestigd, die eveneens zouden aansluiten bij een Orde ⁴⁴⁾. Denken we maar aan de kluizen van Salegem (1136), Coesvoorde (1172), Elkmare, Hulsterlo, vernoemd in Reinaert de Vos, Eikenlo, later de abdij van Oost-Eeklo en Bau-

⁴⁰⁾ E. JORDAN, o. c., blz. 100, n° 365. Bulle: *Ea quae judicis*, van Clemens IV.

⁴¹⁾ E. BRAEM - N. TEEUWEN, *Augustiniana Belgica Illustrata*, Leuven 1956, blz. 6; DE MOREAU, *Histoire de l'Eglise en Belgique*, Brussel 1956, dl. III, blz. 496.

⁴²⁾ *De Wilhelmiëten te Huybergen, en het Instituut S. Marie*, Bergen op Zoom 1907, blz. 23 en volg.

Pater van Oudenhove, Wilhelmië uit de xvi^e eeuw schreef dat er in 1205 te Bazeldonk een kluis was. Ibidem in nota.

K. ELM, o. c., blz. 71-72, Gross - Burlo.

⁴³⁾ Rijksarchief Gent, Fonds Deinze, Bethlehemklooster, doos 3-4, oorspronkelijke stukken met hun zegels bewaard (1252-62).

⁴⁴⁾ V. SEMPELS, *Opkomst en bloei van het Kluizenaarsleven ten onzent in de XII-XIIIe eeuw*, in *Collectanea Mechlin.*, 1947, bl. 357-73.

delo, dat eens bij Cambron aangesloten, uitgroeit tot een abdij van Cistercienzers ⁴⁵⁾).

Mogelijk zaten te Biervliet-Watervliet ook eremieten eenzaam gevestigd aan de kust, die de Regel van St Wilhelmus aanvaardden, liever dan te moeten verdwijnen. Het was voor velen de enige uitkomst, daar de bisschoppen de canons van het Lateraans Concilie toepasten.

In de schenkingsakten te Gent bewaard, noemt Margareta van Vlaanderen de Biervliettermonniken steeds : « fratres Heremitae Ordinis Sancti Wilhelmi » (1251) ; ze hadden er een kerk, ze aanvaardden obits en pitancies, baden het goddelijk officie, ontgonnen de polderlanden, legden visserijen en plantages aan : « juxta novam plantationem Willemenorum » ⁴⁶⁾. Ze hadden er een hospitium voor passante pelgrims, helemaal in de geest van de Cistercienzers.

Sedert 1158 was er te Bernardfagne een kluis gebouwd door Weric, een Luiker priester, in 1159 door Erebold abt van Stavelot verder tot eremitorium ontwikkeld, met de Regel van St Bernardus ⁴⁷⁾ ; in 1250 verkregen de prior en de Wilhelmiëten van Bazeldonk verlof van de bisschop van Luik om de kluis over te nemen en er zich te vestigen.

In 1249 ging de prior van Bernardfagne, frater Lambertus, stichten nabij Reims te Louvergny, een eremitorium genaamd « Pratum B. M. Virginis » ⁴⁸⁾. Van hier uit werd gesticht het klooster van

⁴⁵⁾ Aug. VAN DEN BROECKE, OSB, *Een zalige in het land van Waas in het begin van de XIIe eeuw, de zalige Gerwinus (te Coesforde)*, in *Annalen van het Land van Waas*, dl. 47 (1935), blz. 89-91.

P. F. VIJNCKE, *Geschiedkundige Schets van de Abdij van Baudeloo*, Gent 1921: Balduinus van Bocla, eremiet.

K. VOSSEN, *Onstaan der Parochies in Waas*, in *Annalen van Waas*, dl. 53 (1945), blz. 116.

⁴⁶⁾ Dr K. E. GOTTSCHALCK, *Historische Geografie van West-Zeeuws-Vlaanderen*, Assen 1958, dl. I, blz. 83.

MIRAEUS, *Opera Diplomatica*, Brussel 1734, dl. III, blz. 121.

⁴⁷⁾ Jos. DARIS, *Histoire du Diocèse et de la Principauté de Liège*, Luik 1898, dl. I, blz. 556; E. PONCELET, *Le Monastère de Bernardfagne*, in *Bulletin de la Société d'Art et d'Histoire du Diocèse de Liège*, dl. XIII (1903), n° 8. Rijksarchief Luik, Fonds Guillelmins-Bernardfagne, n° 11.

⁴⁸⁾ H. MANCEAU, *Le Prieuré de S. Guillaume de Louvergny*, Reims 1934; R. D. CASTIGLIONE, *Fondation de Messes au Prieuré de Louvergny* (1303), in *Nouvelle Revue de Champagne*, XIII (1935), blz. 55-57.

Walincourt bij Kamerijk ⁴⁹⁾, vanwaar uit de Wilhelmiëten zullen uitzwermen naar Montrouge in de omgeving van Parijs in 1258.

Het klooster van Nieuwland werd gesticht in 1261, dat om reden van overstromingen en oorlogsverwoestingen, verhuisde naar Scodbroeck en in 1262 naar Peene in het Kasselgebied ⁵⁰⁾. De akte van bezitnemning werd geconfirmeerd door de toenmalig provinciaal van de Frans-Nederlandse provincie frater Laurentius Heremitarum Ordinis S. Wilhelmi per Franciam. « Wel een getuigenis, dat reeds toen de Orde in provincies was ingedeeld en de provinciaal over bepaalde volmachten beschikte.

Door de monniken van Nieuwland werd een kluis overgenomen te Aalst, die « St Ursmaruskhuis » genoemd werd ; ze was bewoond door monniken die de Regel van St Benediktus volgden, en enigzins verwant waren met de abdij van Lobbes, zonder eigenlijk er toe te behoren ; ze waren enkel familiares van de abdij en verlangden waarschijnlijk niet tot de abdij over te gaan, doch trouw te blijven aan het kluisenaarsleven. Ze sloten aan bij de Wilhelmiëten in 1268 ⁵¹⁾. Eerst in 1461 zullen zij op hun beurt uitzwermen naar Beveren-Waas waar ze van de Trinitariërs een hospitium zullen overnemen en er een klooster zullen bouwen ⁵²⁾.

De eremiëten van Biervliet werden gevraagd zich te Nijvel te komen vestigen en er een kluis met eremiëten over te nemen, die verlangden aan te sluiten bij een kerkelijk goedgekeurde Orde van eremiëten ; de almachtige abdis van Nijvel eiste dat ze zouden verdwijnen of aansluiten, daar ze de canons van het Concilie wilde zien toepassen en het niet meer geoorloofd was zonder kerkelijke Regel in kloostergemeenschap te leven ⁵³⁾. Fraters Julianus en Walter

⁴⁹⁾ Rijksarchief Rijsel, Département du Nord, Fonds 65, H. van 1 tot 77.

⁵⁰⁾ MIRAEUS, o. c., blz. 122; *Annales du Comité Flamand de France*, Duinkerken, 1873-74, dl. XII, blz. 349; C. C. JUTEN, *De Wilhelmiëten*, in *Verhandelingen van de oudheidkundige Kring van Brugge*, dl. 57 (1907), blz. 63-73.

A. WATERS, *Table chronologique des Chartes et Diplomas imprimés*, Brussel 1877, dl. IV, blz. 334-468.

⁵¹⁾ F. DE POTTER, *Geschiedenis van de stad Aalst*, Gent 1876, dl. II, blz. 330-336; P. JANSSENS, *De Wilhelmiëten te Aalst*, in *Het Land van Aalst*, XIII, jg. n° 6 (1961).

⁵²⁾ P. JANSSENS, *De Wilhelmiëten te Beveren-Waas*, in *Annalen van Waas*, dl. 64 (1961), blz. 247-284; dl. 65, blz. 63-145.

⁵³⁾ CARLIER-WAUTERS, *Les Communes belges*, Nivelles s. a., blz. 170.

Rijksarchief Brussel, n° 1317, 15407, 15408, 19635, 19691.

Stadsarchief Nijvel, n°s 216, 228, 229, 206, 3811.

wisten deze stichting tot een goed einde te brengen, eerst buiten de stad, later, binnen de muren van de stadspoorten.

Huybergen bij Bergen-op-Zoom werd in 1278 gesticht door Arnold van Leuven en vrouw en bevolkt door monniken uit Bazel-donk ⁵⁴). Vloesberg (Flobecq) ontstond eerst in 1280 ; het lag midden het strijdgebied van de Graven van Vlaanderen en Henegouwen en moet in 1302, bij de verwoesting van Lessen vernield zijn geweest. Het werd door de Eremieten verlaten ⁵⁵).

Het klooster van N. Dame de la Motte op de weg naar Avroi te Luik werd geschonken door kanunnik Grisel de Bierz in 1280 ⁵⁶), en bezat evenals Aalst en Biervliet een hospitium voor bedevaarders en reizigers.

Te Parijs erfden de Wilhelmiëten een klooster van de Servieten in 1297, genaamd « Blancs-Manteaux », dat opgeheven werd in 1274, om reden van regeltuchtverslapping ⁵⁷). Het werd de 3 februari 1484 als generaalhuis opgericht, na het verdwijnen van de Italiaanse en Duitse provincie der Orde.

In niet één dokument is er iets waar te nemen van wrijvingen tussen de Augustijnen en de Wilhelmiëten in deze provincie. Niet één teken duidt op een geschil tussen beide Orden, tenzij de aanwezigheid van de aartsdiaken van Kamerijk op de Pacificatiebijeenkomst in 1266, maar dan was dit uitsluitend nopens de strijd in de Toskaanse Provincie, waar het ging over het bestaan of niet-bestaan der Orde en in een geding tussen de twee generalen en de kardinaal.

Wanneer sommigen schrijven dat de Wilhelmiëtenorde eerst in 1434, bij het Concilie van Bazel in provincies werd ingedeeld, dan vergissen ze zich grotelijks, daar reeds in 1278, die indeling be-

⁵⁴) *Geschiedenis van de Wilhelmiëten te Huybergen*, Bergen-op-Zoom 1907; Broeder CLEMENS, *De Broeders van Huybergen*, in *Bijdragen van de Geschiedenis van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden*, dl. XIX (1955); J. F. FOPPENS, *Historia Episcopatus Silveducensis*, Brussel 1721, blz. 306; *Historia Episcopatus Antverpiensis*, Brussel 1717, blz. 188.

⁵⁵) Fr. VINCHANT, in *Annales de la Province et Comté du Hainaut*, Bergen 1852, dl. V, blz. 52 en XXXVI; SANDERUS, *Flandria Illustrata*, 's Gravenhage 1735, dl. III, blz. 199.

⁵⁶) Th. GOBERT, *Liège à travers les âges*, Luik 1924-30, dl. I, blz. 101, 103, 111, 204, 209. Rijksarchief Luik: de la Motte, n°s 1 tot 117.

⁵⁷) Archives nationales, Parijs, S. L. N°s 912, 916, 3675, 3704. Biblioth. Nation., n°s 15777, 17017, 17025, 17033, 17109. HÉLYOT, o. c., dl. II, blz. 432, 439.

stond : per Franciam, per Italiam et Alemaniam, zoals we lieten opmerken ⁵⁸⁾).

Toch werd daar hun rechtspersoonlijkheid klaar en duidelijk weer bekrachtigd. De Bollandisten die Herrara volgen, menen dat ook de Wilhelmiëten van Monte Fabalo dan weder aansloten bij de Orde, doch dat is zeer onwaarschijnlijk, daar in de officiële lijst der huizen, die kloosters niet vermeld zijn.

De Italiaanse kloosters waren : S. Quiririus in Pambolonia, Phango in Castellione, Athorona bij S. Cassianus, S. Franciscus van Campania, Cylo, Aqua-Orta, S. Leonardus in Aquadente, S. Juvenalis in Urbe Veteri, St Joannes in Aigentola, S. Salvator in Rome, S. Paulus in Albano buiten Rome, S. Amatus, S. Pieter in Palubre buiten Rome.

Daarbij hadden ze een abdij aanvaard, S. Antonius bij Castellum novum, met enkele proosdijen met of zonder zielzorg (cura) : te Castellione, Castello Plano, Grosseto, Campania, Buriano, Bolzano, Plambino, Rochastrata, Monte Latronum, Monte Veneria, Archiodocia, S. Angeli, Monte Piscali.

De Duitse provincie had de volgende kloosters : Isenborne, Cruyshoute en Fuisene, die van de Augustijnen waren teruggekeerd (1266), Oberried, Vriborch, Mariënthel bij Hagenau, Mühlbach, Klingnau, Hagenau en Mengen, Mainz, Windsbach bij Bacharach, Mentenborne, Witsenborne, Worms, Spiers, Regensburg, Straatsburg met Agla en Mariënborn, twee kleine afhankelijkheden van Straatsburg, dat van 1260 tot 1484 als provinciaal huis, de hoofdzetel was van de provincie.

De huizen, Düren en Grevenbroeck zouden later naar de Frans-Belgische provincie overgaan, na de Hervorming. Düren werd vernietigd tijdens de Gelderse oorlog (1542) en sloot later, in 1650, aan bij de Bernardijnen. De Italiaanse provincie viel uiteen rond 1460 ; de meeste huizen sloten aan bij de Cisterciënzers of omvormden zich tot abdij van deze Orde.

Innocentius VIII, schonk dan aan de provinciaal van Parijs, de 3 februari 1484, volmacht om als generaal voor de andere huizen te fungeren.

Al de huizen van de Frans-Belgische provincie werden door Jozef II gesupprimeerd als « nutteloos en ergerlijk ». Het klooster

⁵⁸⁾ WAUTERS, o. c., blz. 468.

van Huybergen, dat weerstond, verdween na lange doodstrijd in 1847⁵⁹⁾.

Uit dit alles kunnen we besluiten, dat de Wilhelmiëten in Frankrijk en de Nederlanden, als in Düren en Grevenbroeck, nooit bij de Augustijnen werden ingelijfd en totaal buiten de Unio bleven. Zij hebben nooit opgehouden het enige gezag, dat van de generaal van Grosseto, te erkennen en bleven in het vredevolle bezit van hun rechten en vrijheden als eremieten. Hun generaal heeft nooit geabdikeerd. Juridisch gezien heeft de Orde nooit opgehouden te bestaan, daar ze als Ordo monasticus, door al de pausen werd erkend en bekrachtigd. Hun kortstondige incorporatie was opgedrongen buiten hun vrijheid en zonder de toestemming van de Ordeleden. Rome heeft steeds die vrijheid erkend, gevrijwaard tegen de opdringerigheid van kardinaal Riccardo en van de Duitse bisschoppen.

De facto was, buiten de Italiaanse en Duitse provincie, de Orde zo sterk vertegenwoordigd in Frankrijk, de Nederlanden en het Rijngebied, dat het geheel van de Orde nooit werd aangetast. Hun autonomie bleef ongeschonden. De Frans-Nederlandse provincie bleef ook het meest en langst getrouw aan het zuivere eremieten-ideaal van de oorspronkelijke stichting, in een armoedige, coenobitische levenswijze, al bleven ze verwant met de Benediktijner-families.

Prud. M. JANSSENS, C. ss. R.

⁵⁹⁾ P. JANSSENS, *De Wilhelmiëten te Beveren-Waas*, o. c., blz. 96-107.